

הרב שלמה אבינר

אבות ובנים במשנת הרב קוק

(א) עימות בין אבות ובנים

נראה שהעימות הראשון מסוג זה, המסופר בתורה, הוא בין חם ונח, והדברים הגיעו לכך שנח קילל את חם בנו (בראשית ט, כה). והדברים הולכים ומסתבכים מדור לדור, עד התיאור המחריד של אחרית הימים, שמתארת לנו המשנה בסוטה ט, טו: **"בעקבתא דמשיחא... נערים פני זקנים ילבינו**. זקנים יעמדו בפני קטנים. 'בן מנבל אב, בת קמה באמה, כלה בחמתה, איבי איש אנשי ביתו' (מיכה ז, ו), פני הדור כפני הכלב, הבן אינו מתבייש מאביו..."

אין איפוא מן הפלא, שהנבואה האחרונה של מלאכי, אחרון הנביאים, מסתיימת בציר יעודו של אליהו הנביא: **"הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"** (מלאכי ג, כג—כד).

אלא, שכמובן... עלינו "לעזור" לאליהו, כדברי הרב חרל"פ זצ"ל: **"לכן מיד כשמתחילה התעוררות... מוטלת החובה לעבוד על שדה העבודה של אליהו הנביא, לאחד הבנים עם האבות והאבות עם הבנים"**.¹

יש לברר מהי הדרך להגיע לאיחוד זה. ועלינו להבין גם למה תפקיד זה הוטל על אליהו הנביא דווקא.

מין הרב קוק זצ"ל מעיד על עצמו כי בעיה זו עומדת במרכז דאגותיו: **"...זהו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. במחשבות הללו הנני הוגה ועסוק, ותודה לאל שכל מה ששיערתי בחוץ לארץ במה שיש לעשות לטובת כלל עמנו... הנני רואה עין בעין פה על אדמת קדשינו"**.²

1 מי מרום, מעיני הישועה, עמ' מג.

2 אגרות ראיה, א, צב.

הרב ש' אבינר

(ב) אופים השונה של האבות והבנים

נקודת המפתח היא, שבאחרית הימים שונים דור האבות ודור הבנים לחלוטין באופים, וכל אחד סולל את נתיבו אל הקודש בדרכו שלו.

באמת מתבטא הדבר בבירור גמור בתורה, ב"פרשת התשובה" הכללית של עם ישראל "ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים ל, ו), ושמעתי מפי מו"ר הרב צבי יהודה קוק שליט"א שמר הרב הסביר **לבבך לחוד, ולבב זרעך לחוד**. יש צורך בגישות שונות, לצרכים שונים, לגבי האבות והבנים, בתפקיד הזה של מילת הלב.

הקו המבדיל מהו? משיב מרן הרב: הצד התורני, המידותי, המצוותי. גובר אצל האבות. כנגד זה, מצד ערכם הפנימי, מצד הטבע הנשמתי הישראלי, הבנים חשובים יותר. וזה ההבדל שבין משה ואליהו.

"משה מאיר את אור התורה, ואליהו את הטבע הישראלי הנקנה, קדושת הברית, המקנא לברית, מלאך הברית. **באבות מתגבר אור התורה, ובבנים — אור הטבע הישראלי הקדוש**. וזה יוצא באחרית הימים בחיבורם. והשיב לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם. ומשה ואליהו יתחברו".³ אם כן, מצד אחד, יותר תורה, מצד שני יותר קדושת הטבע הישראלי.

ובמקום אחר מוצגת שיטת מרן הרב ביתר בירור. באיגרתו לרידב"ז (איגרת תקנה) הוא כותב: "ידע הדרת גאונו, ששני דברים עיקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת ישראל... הא' הוא **הסגולה**, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאומר 'לא בצדקתך', רק באבתיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם

3 אורות עמ' מד.

4 וע' מעייני הישועה לרב חרל"פ עמוד מג: "יבוא אליהו ותפקידו יהיה לאחד את הלבבות ויבואו לידי הכרה שהאבות אשר התנגדו להקמת בית לשם גאולה בארץ ישראל, הוא מפני שהרגישו כי הבנים אינם דורשים את 'הר קדש', ויש ביניהם שמוותרים על זה, ולכן התנגדו האבות להתעוררות זו, כי ארץ ישראל בלא קדושה, בלא בית הבחירה, אינה כלום, ולעומת זה מה שהאבות דורשים רק את הנפש בבניין הקדושה ומוותרים על הגוף, בניין ארץ ישראל, **שניהם כאחד סתוים**, ומעבודתו של אליהו הנביא להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, ר' אס ח"ו יתקיימו הנגודים הללו שבין האבות לבנים, עלולה שתבוא שואה על הארץ, תהיה ובה, חרם ממש, ונוע תנוע הארץ, 'פן אבוא והכיתי את הארץ חרם' (מלאכי ג, כד)".

אבות ובנים במשנת הרב קוק

אחריהם'. 'והייתם לי סגלה מכל העמים'. והסגולה הוא כוח קדוש פנימי מונח בטבע הנפש ברצון ה', כמו טבע כל דבר במציאות, שאי אפשר לו להשתנות כלל כי הוא אמר ויהי, ויעמידם לעד לעולם".⁵

ובכן, לדברי מרן הרב, סגולה פירושה טבע נשמתי מסויים. "הב' הוא עניין הבחירה. זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד תורה". ובכן הצד שבונה את האישיות קשור לתורה ולמצוות. ויש טיפוסים שצד זה גובר, או צד זה "והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כוח הבחירה מתגבר וכוח הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כוח הסגולה מתגבר וכוח הבחירה עומד במצב הנעלם". ולגבי דורנו יש לדעת ש"בעקבתא דמשיחא, מתגבר ביותר כוח הסגולה".

ובמה ניכר כוח הסגולה? "ובדורנו נתרבו נשמות רבות, שאף על פי שהן שפלות מאד בעניין הבחירה ועל כן הם נגועים במעשים רעים רבים, ובדעות רעות מאד, ה' ישמרנו, מכל מקום אור הסגולה מאיר בהם, ועל כן הם מחבבים מאד את כללות ישראל, וחושקים בארץ ישראל, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמידות שהם באים מסגולת ישראל. בטבע נפשם הם מצויינים בהם". "כללו של דבר, הבנים מצטיינים במידות טובות כלליות, באידיאליזם כללים, מה שאין כן אצל האבות שהערכים שבהם הם יותר פרטיים, פרוריים".⁶

לכן ברור שדור הבנים זקוק להדרכה רוחנית, מסוג זה שהרב חרל"פ, תלמיד מרן הרב, קרא לו "מוסר כללים": "... בשעת צמיחת הישועה ... תתגבר ההשתוקקות למוסר הכללים ... וד' רוש בעת כזאת שהגדולים בעם יכירו עומק חפץ זה, ויקחו לבנם לדבר גבוהות ... ואם יבואו אז אנשים קצרי דעה, וידמו לקרב את קץ הגאולה, על ידי מוסרים לתקון הפרטים לבד, ולא ידעו לדבר רמות גם על דבר תקון הכללים, הרי הם בבחינת 'תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה' ומקלקלים את כל הצנורות ללכת בדרך הפוכה ... וראוי להתאמץ בכל עז נגד מחשבות כאלה".⁷

5 אגרות ראה ב, קפו. וכל הציטוטים לקמן מן האגרות הזאת.

6 וע' עוד הבחנות בין אבות ובנים במי מרום עמ' יט, מט. ובאגרות עמ' 220, "היסוד החברתי מתגבר תדיר בדור הצעיר, וממנו — מהיסוד החברתי — יונקים האידיאלים הרוחניים את לשדם. והיסוד האצילי מתגבר באבות".

7 מעיני הישועה עמ' כו—כז.

הרב ש' אבינר

יש מי שטען שהסתכלותו זו של מרן הרב, היא הסתכלות ורודה ואוטופית, שמתנדפת במבחן המציאות. לא כן הדבר, זו מציאות, אבל עומקה של המציאות, שאינה מתגלה למי שצופה אליה "בעיני — החול הכהות של האדם" * "וכל המסתכל ... ישכיל שאין דברינו אלה חזון רחוק ולא השערה פורחת כי אם דבר מאומת לקוח מגופם של החיים, כמובן על ידי סקירה עמוקה והרגשה חודרת בתוכיותם היותר עצמית ופנימית". *
קדושת הבנים שמתגלה בצפייה אידיאלית אדירה, יש שהיא נסתרת ואינה מתגלה כלל: "יש להאמין ולדעת ברור, כי למרות הגוונים החיצוניים שישנם בבנים, בפנימיותם הם כולם זרע קודש, ואש שלהבת הקדושה הנעלמת בוערת תמיד בקרבם. ועל כל טובי עין הנאמנים לה, מוטלת החובה לגלות את הקדושה הנוראה של הבנים, שדווקא מצד נוראות קדושתה, באה בהסתר פנים, והמת-עקש בעת ההיא לעזוב את הבנים, ולחרוץ עליהם משפט בלתי נכון, ולשאוב את הקדושה מהאבות לבד, את נפשו ואת נפש כל העולם הוא קובע".

(ג) גבורה: גילוי של קדושה

ראוי להביא דוגמא אחת של "סגנון הקדושה" הנמצא אצל הבנים. הגבורה והאומץ שאנו רואים בדור הבנים אף הם גילויים של קדושה, שהופעתם שייכת למהלך אחרית הימים, כדברי הראב"ד (בעל ההשגות של הרמב"ם) ש"ביאת אליהו" פירושה — שיבת הגבורה בלבבות בני ישראל "... והיינו דכתיב: 'הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם', כלומר, לב האבות והבנים אשר נפל בם מורד ופחד ... ישיב אותו היום לגבורתו ... אמן וכן יהא בימינו".¹⁰

8 אורות לח.

9 אגרות א, שד.

10 בפירושו סוף משנה ערויות. וע' צדקת הצדיק, לר' צדוק הכהן מלובלין, ס' ריח: "והוא (אליהו) יבוא לפני ביאת המשיח, פירוש שיתגלה כוחו בלבבות כל בני ישראל ... להשתמש במידת הכעס והנקימה נגד העכו"ם בזרוע עוז שיהיה נולד לבו התעוררות, זה נקרא ביאת אליהו".

אבות ובנים במשנת הרב קוק

האומץ הנו ממש טהרה, תשובה "מחטא הפחד",¹¹ השתחררות מקללת התורה "ורדף אתם קול עלה נדף" (ויקרא כו, לו). "כל אנשי-השם שהיו בכל דור ודור במשך הגלות, אשר גם במצב של גלות איומה והשפלה נוראה, המדכאת רוח ונפש, התעלו להיות אנשי קודש קדושי עליון, לא יכלו להכניס בקרב האומה בכללה רוח-גבורה והתרוממות-עוז בולטת וגלויה".¹²

וכה לימדנו הרמב"ם בספרו הגדול מורה נבוכים, שם הוא מביא הרבה פסוקים¹³ הקובעים שרוח ה' היתה שורה על שופטי ישראל כגון יפתח או שמשון, והרי לא מוזכרת שום נבואה שנאמרה על ידם ברות ה'. "וזה הכח הנקרא רוח ה' לא העירה אחד מאלה לדבר דברי הנבואה".¹⁴ והרמב"ם מוסיף ומסביר כי אדם המתעורר לעשות מעשה הצלה גדול, נאמר שהיתה עליו רוח ה' "שילוח לאיש עזר אלהי שיניעו ויזרזו למעשה טוב גדול כהצלת קהל חשוב... וימצא בעצמו לזה מניע ומביא לעשות, וזאת תקרא רוח ה'" (שם).

כמובן שיש מדריגות ברות ה' — עשר מדריגות לפי הרמב"ם — אבל ראשית צעידת האדם בסולם שראשו מגיע השמימה, היא גבורה "וזאת" — כך מסביר הרמב"ם שם — "היתה מעלת שופטי ישראל כולם". וקידמו בזה הפירוש, התרגום יונתן על הפסוק "ותהי על יפתח רוח ה'" (שופטים יא, כט), שמתרגם "רוח גבורה מן קדם ה'". וכן היתה לפי הרמב"ם, ראשית הופעת רוח ה' אצל משה רבינו אדון כל הנביאים, מעשה של גבורה, בהריגת המצרי. והמעשה השני המסופר עליו בספר שמות ב, יז הוא הצלת בנות יתרו שהוא גילוי של גבורה למען הצדק. "ואפילו בשעת פחדו וברחו, הגיעו למדין והוא יחיד וחרד, כשראה קצת חמס, לא יוכל לסבול אותו שלא להסירו" — וכן הוא אצל דוד ע"ה ראשית

11 ע' גמרא ברכות ס א: "ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון. חזייה דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את דכתיב 'פחדו בציון חטאים' — אותו תלמיד שהיה מהלך אחרי ר' ישמעאל בר' יוסי בשוקה של ציון, ראהו שהיה מפחד, אמר לו: חוטא אתה, שנא' פחדו בציון חטאים (ישעיהו לג, יד).

12 אורות קטו.

13 למשל "ותהי על יפתח רוח ה'" (שופטים יא, כט) ובשמשון "ותצלה עליו רוח ה'" (שופטים יד, ו).

14 ח"ג, פ' מו.

הרב ש' אבינר

גילוי רוח ה' "ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה" (שמואל א טז, יג). "ועל כן אמץ לבו להרוג הארי הדב והפלישתי"¹⁵. גילוי זה של גבורת קודש מופיע דווקא בזמננו. כדברי מרן הרב: "שכנסת ישראל מתעוררת לתחיה מוצאת היא בקרבה פנימה את עוזה וכבודה, וכל הטוהר והקודש הרגיל להמצא בהכנעה ומשמעת, הולך הוא ומתנוצץ בעוז הנשמתי של הופעת הגבורה של האומה"¹⁶.

דווקא עכשיו כורח היסטורי הוא שהרוח יתעורר, שהקומה תזדקף כשם שאין השכינה שורה באיש יחידי אלא על גיבור ועשיר ובעל קומה... כך אין השכינה הכללית שורה אלא בעם מלא גבורה, עושר וקוממיות"¹⁷. "הגלות לא היתה יכולה להוציא אל הפועל טיפוסים שלמים. לא המון גיבור כי מקול עלה נדף מוכרח הוא להיות נרעד...". ומרן הרב רואה כיצד "הטיפוס" הזה "הולך ונוצר בעינינו"¹⁸.

נוסף לכל הניסים הנגלים והנסתרים שעשה לנו ריבון העולמים מאז ראשית תחיית אומתנו, ניצב לפנינו הנס הגדול של הפחת גבורה בעם ישראל. כדברי התוספות¹⁹ וכדברי מו"ר הרב צבי יהודה קוק שליט"א: "אומץ הגבורה הזה, במסירות הנפש ובהתמסרות הרוח, אשר הפיח בתוכנו אלהי אבותינו קורא דורותינו, הוא הנהו יסודם ושורשם של כל הניסים והנפלאות, אשר בהתגלותו זאת עלינו בהגיעו אותנו אל זמנינו זה ואל קימנו זה. על דברי הגמרא בבא מציעא קו, כי הצלת הרועה את הצאן מן הזאב ומן הארי חשובה היא בתור נס כמו גם מה שנאמר בדויד שהכה את הארי ואת הדוב להצלת צאנו, מבואר בתוספות שם כי זהו 'ברוח הגבורה והדעת להלחם' שבא עליו במצבו זה; מבואר כי 'רוח הגבורה והדעת' המתגלה באדם, להתגבר על כוחות המשחיתים ומתנגדים לקיומו, הוא נס המופיע ממרומים, בכוח הדחיפה הרוחנית העליונה והפנימית, העושה את ההתעוררות וההתאמצות ואת ההתחכמות וההתגברות לתנופת ההצלה והתקומה. ואם כך הוא במעשה הצלה וישועה של דויד, במרעית צאנו הפר-

15 מו"נ שם.

16 אורות טב.

17 הקדמה לשבת הארץ עמ' יג.

18 אורות ענ.

19 בבא מציעא, קו, א ד"ה "מתיב".

אבות ובנים במשנת הרב קוק

טית, בטרם היותו מלך ישראל, ומזה נמשכת הגדרה זו גם לכל מצב כזה של אדם פרטי — על-אחת-כמה-זוכמה בענין כלל-ישראל ומהלך ישועתו ומעשה הצלתו ותקומתו, שהננו באים כאן- במגע ישיר וברור וגלוי 'ברוח הגבורה והדעת' המופיע עלינו, גם בניסא רבא וגם בניסא זוטא ומנצח-נר-בנגינותינו".²⁰

ומכאן תביעת דור הבנים לחיזוק הכוח הגופני שהוא בסיס נאמן לכל תוכנית מלאה גבורה ועוז.

"גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים. התעסקנו הרבה בנפשיות... זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית... כל תשובתנו תעלה בידנו רק אם תהיה... גם תשובה גשמית, יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לוחט זורח על גבי שריקים חזקים".²¹ "כשעם הקודש יהיה בריא וחזק בגופו, תתגבר ותתחזק הקדושה בעולם — **כשילדי ישראל יהיו חזקים, בריאים ומוצקים יהיה אור העולם קדוש וטהור**".²² "ההתעמלות, שצעירי ישראל עוסקים בה בארץ ישראל, לחזק את גופם בשביל להיות בנים אמיצי כוח לאומה, היא משכללת את הכוח הרוחני של הצדיקים העליונים העוסקים ביחודים של שמות הקדושים... ואין גילוי אור אחד עומד בלא חבירו כלל".²³

(ד) התעלות כל דור על קודמו

פרקים רבים הקדיש מרן הרב ב"חכמת הקודש" לעניין "התעלות העולם" התמידית, לעניין ה"התפתחות המתעלה" המכוונת על ידי ההשגחה האלהית "ההתפתחות, ההולכת במסלול של התעלות, היא נותנת את היסוד האופטימי בעולם, כי איך אפשר להתיימש בשעה שרואים שהכל מתפתח ומתעלה". "ההתפתחות מופיעה אור על כל אורחות ד'. **ההווה כולה מתפתחת ועולה**, כשם שהדבר ניכר בחלקים ממנה, ועלייתה היא כללית כמו פרט, טית, עולה היא עד מרום הפסגה של הטוב המוחלט".²⁴

20 לנתיבות ישראל עמ' 179. וע' גם עמ' 194 סו"ס ד.

21 אורות פ.

22 אורות קעא.

23 אורות פ.

24 חכמת הקודש עמ' תקלז.

הרב ש' אבינר

ותהליך זה של התעלות גם שיך למהלך הדורות, שהקב"ה הוא המסדר מראש, "קרא הדורות מראש" (ישעיה מא, ד). לכל דור תפקידו המיוחד ומידתו המיוחדת בשלשלת הדורות, כלשון הגאון מוילנא זצ"ל: "בכל דור ודור שולט מידה אחרת [ממדותיו של הקב"ה שמנהיג בהן עולמו] שמזה משתנים הטבעים וכל מעשי הדור והנהגותיהם ופרנסיהם, הכל לפי ענין המידה הזאת".²⁵

ולא זו בלבד שכל דור שונה מקודמו, אלא גם מסתמנות בו נקודות עליו לעומת קודמו: "הנה, אהובי, אלה הם מהעניינים העומדים ברומי-של-עולם ומקורם קודש ברייתורה. ולאהבת ידי ארמוז לובקצרה: כלל גדול הוא, שאף על פי שהעולם יורד תמיד בירידה אחר ירידה, מכל מקום אין זה כי אם מצד החיצוניות שלו, דהיינו שהמעשים והמידות נופלים ואינם בערך של דורות הראשונים מצד פרטיות הנשמות. אבל מצד הפנימיות, דהיינו כוח-הכלל של כללות קדושת האומה כנסת-ישראל, כל דור ודור מוסיף על הדורות הראשונים, מפני שהקדושה מצטרפת, ונמצא שהקדושה של מיעוט תורה ומעשים טובים של דורות האחרונים מוסיפה אור לשעבר גם כן, ועבירה אין לה פירות ולא צירוף, בסוד יתפרדו כל פועלי און. על כן כללות האומה בתוכיותה היא מלאה יותר אור ד' מכפי הערך של העבר, אלא שאין הדבר נגלה לעין עד בא משיח צדקנו, ב"ב, שיצא מ'היכל קן צפור' (ישעיה מ, ה; זוהר שמות ח) כלומר: מכל הקדושות שבכוח, יגלה בפועל".²⁶

רעיון זה כבר הדגיש אותו רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל: "וכמו שאמר רבינו הקדוש זצ"ל²⁷ ששמע מהרבי ר' בונם זצ"ל, דאף שהמוחות מהדורות מתמעטין והולכים בכל פעם יותר, אבל הנקודה הפנימית שבלב מזדככת והולכת בכל פעם יותר וכו'. שבדור יתום זה, כשיש בלב הערה אמיתית אפילו מעט, חשוב לפני השם יתברך יותר מאור גדול בדורות ראשונים".²⁸ ובמקום אחר: "ידכל נפש מישראל יש לו כוח מיוחד בקדושה, וכמספר

25. אבן שלמה, יא, ט. ובפתיחת מאמר "הדור", מובא מדרש שיר השירים "צאי לך בעקבי הצאן — מלמד שהראה לו הקב"ה למשה כל פרנסי ישראל עד הדור האחרון עד העקב".

26. אגרות א, עמ' שסט.

27. הכוונה לרבו האדמו"ר ר' מרדכי יוסף מאז'ביצא, תלמידו של ר' בונם מפשיסחא.

28. פרי צדיק, דברים עמ' 148.

אבות ובנים במשנת הרב קוק

הדורות שעברו כן הם מספר כוחות הקדושה והדברי תורה שנתגלה בעולם. ולכן בכל דור ודור הקדושה הולכת ומתגלית יותר, הגם שהדורות מתקטנים, כנודע, לפי שכבר נתגלו דברים שנגלו לקודמים, כנודע ממשל **דננס על גבי ענק**. וזהו בדברי תורה מצד הספריים, ובוודאי גם כל נפשות ישראל שנשתלמו, קדושתם כבר גלויה בעולם, פירוש בלבבות בני ישראל, מה שאין צריך ליגיעה".²⁹ ועל כל פנים מרמז לנו בעניין הזה שלא ימס לבבנו מאשר אנחנו בעקבתא דמשיחא, ובכל דור הנפשות מתקטנים ואין נזכה להגאולה, כי רואים אנחנו מה שקרה לאבותינו בגלותם, ודייקא בגלות הגיעו לכל הקדושות, כי כן רצון הש"י. ושמעתי בשם הגה"ק מפשיסחא, צ"ל, שאף שהנפשות מתקטנים בכל דור, מכל מקום הנקודה שבלב נטהר בכל דור ודור יותר".³⁰

כל דור יורש ירושה רוחנית, את כל העליות וההישיגים של הדורות שקדמו לו, הם יחד בונים את אופיו הגנוז. אבל הכשלונות והנפירות של הדורות שעברו אינם יכולים להטביע חותמם עליו אלא באופן זמני: "המשל הגלוי, שמעשים מכוערים של אבות פועלים גם על האופי של הבנים, לא יאריך יותר מארבעה דורות".³¹ אבל עד שחקים עולה הגילוי של הגניזה הטובה, שבצאתה לפועל על ידי האבות היא שוטפת בבנים בזרם חפשי ואדיר.³² השקפה ברורה היא, שהשלמת האדם, יש לה טיפוס מיוחד. הדורות הולכים לעלה את הטיפוס ההוא עד גמרו בתכלית שלמותו.

כל דור מסגל לו טוב יותר אופיי".³³

צעידה זו אינה מתנהלת על מי מנוחות, אלא דרך סיבוכים ופיתולים, ירידות ועליות, קפיצות ודילוגים, רצוא ושוב, אבל באופן כללי, כוונה התעלות "אף על פי שלפעמים מזריח דור אחד אור מרובה, המספיק להיות למעיין לכמה דורות הבאים אחריו, אין

29 צדקת הצדיק עמ' 116.

30 פרי צדיק, ויחי עמ' 217. ודומים לדבריו, דברי האדמו"ר מראדזין, ב"סוד ישירים" לפסח, עמ' 121, "דור לדור ישבח מעשיך" — שבכל דור ודור מעמיק השם יתברך הדברי תורה יותר בעומק הלב עד שאינו ניכר עוצם בהירותם, מכל מקום נקבעים המה בעומק לבם של ישראל כל פעם ביותר מכפי שהיה בדור שעבר, אף שהודעת נקטן בכל פעם יותר, בכל זאת הדברי תורה שעסק השו"ת עם הדור הקודם המה בדור הבא יותר בקביעות".

31 שמות כ, ה: "פקד עון אבת על בנים, על שלשים ועל רבעים לשנאי". ועי' מכילתא יתרו פ' ו' ; רש"י יומא עו, א ; מכות כג, א ; סנהדרין כז, ב.

32 "ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי", שמות כ, ו.

33 אגרות א, עמ' שכ.

הרב ש' אבינר

זה כי אם הזרחה עראית, אבל בהסדר הקבוע כל דור מוסיף אומץ ומתקרב בכללותו את הטפוס הנרצה של הצפיה העליונה של ההשלמה הגמורה, המינית והאישית. כשיבוא הגמר של עילוי זה, אז הוא סוף של כל הדורות. "כל זמן שהצורה היותר שלימה לא נקבעה, ההשלמה מתנוודדת, פעם צועדת היא לפניו ופעם לאחור, הזכות והחובה אינן מוכרעות, ומקושרות הן במעשה הדורות, ההווים והעוברים, עד סוף כל הדורות, והצורה משתכללת לעמוד על איתן מצבה, 'דבר צוה לאלף דור' (תהלים קה, ח; לעניין הפסוק עיין שיר השירים רבה פ', ה, ט)."³⁵

העובדה הברורה של ההתעלות הבלתי פוסקת של הדורות אינה סותרת את דברי אמת של רבותינו: "**אם ראשונים כבני מלאכים** **אנו כבני אדם**, ואם ראשונים בני אדם אנו כחמורים",³⁶ **אלא** יש להבחין בין הכלל ובין היחידים "בשרידים אשר ה' קרא" (יואל ג, ה). וכן לדוגמא, הוא. הדבר לגבי התנועה המחשבתית הכוללת שמתאר מרן הרב במאמר "הדור": "ועכשיו **הכלל נתרום על חשבונם של אישים הפרטיים**, שזהו בכלל מהלך התולדה האנושית. ברובי תקופות ההיסטוריה אנחנו מוצאים חכמים נעלים גדולי רוח בדורות הראשונים, שאנו משתאים על גודלם ועוז רוחם, אבל הכלל הוא היה נתון בשפל המצב, בין בדעת בין במוסר ... בדורות האחרונים התחילו הענקים להתמעט והכלל הולך ומתעלה. בעמנו נתמעטו הבורים, ולעומתם נתמעטו והוק-

34 ע' סוטה מו, ב; עדויות ב, ט.

35 כל הפיסקא מאגרות א, עמ' שכ. על דבר הירושה הרוחנית, עיין עוד המשך האגרות. ובאגרות ב, עמ' קפז—קפח "ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כל כך גרוע עד שהוא מעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה של טבע-נפשו ונפיק מיניה זרע מעליא (ברכות י, א; סנהדרין קג, ב; פסחים מט, ב; בבא קמא קיט, א) שישוב בתשובה ויתקן גם כן את נפש אביו כדין ברא מזכא אבא' (סנהדרין קד, א)". ובאגרות ב, עמ' מג "ובעצם עניין ירושת המידות של האבות על הבנים, זהו דבר פשוט ומושג בשכל ובחוש ... אמנם יש להבר את הגרעין הפנימי, באורה מדעית, אף שאין יכולת גמורה להגיע לקץ גבוליו. ולהגדיר, מהו התוכן המיוחד **הוא בזכות אבות או חובתם, ומהו התוכן התלוי בעצמיות הבחירה החפשית של הנו**. שנגד ההפזזה של כח אבות בין לזכות בין לחובה באה נבואת יחזקאל 'בן לא ישא עון האב', כל זה הוא מקצע הגון ללב נבו".

36 שבת קיב, ב. על כפל הלשון ידועים דברי המפרשים שאם אנו משערים גודל וערך הראשונים כמלאכים אז אנחנו באמת בני אדם, שסימן יפה הוא לנו שידענו להוקיר רוב ערכם ותפארת גדולתם. אבל אם אנו חושבים בדעתנו שהם גם כן כבני אדם, כבשר ודם, כמונו כמוהם, סימן שאנחנו סתם חמורים ונמנעים משכל (ר' חיים יוסף בפתחתו לשו"ת רב פעלים, ע"ש).

אבות ובנים במשנת הרב קוק

טנו הגאונים והצדיקים. בתקופה הנמהרה של עכשיו הדבר בולט למאד".³⁷

ולא עוד אלא שיש להבחין בין "קטנות וגדלות סוגית", כמאמר הרב במוסר הקודש (עמוד קיז), לבין קטנות וגדלות אישית. מבחינת ערך האישים יש שדור שפל ביחס לאלה שקדמוהו וגדול-תם, מכל מקום מבחינת המין והסוג שלו הוא עולה על הראשונים. "כל המעלות הגדולות, שהננו חרדים מאד לגשת אליהן, מפני שרואים אנו שהראשונים שהיו גדולי עולם חרדו מהן. יש לדקדק עדיין שמא אנו הננו עולים עליהם לא מצד אישיותנו הנשמטית, אלא מצד מיניותה".

הרי, אם באים להשוות דבר קטן ממין גדול, ודבר גדול ממין קטן, הראשון כשלעצמו יכול שיהיה קטן מן השני בצד הכמותי, אבל הוא עדיף ממנו מבחינת השתייכותו למין יותר נעלה, מפני שכל תכונותיו טמונות בו. "בכל מין וסוג יש קטנות וגדלות, ויש גדול מאד במין אחד, אבל כללות המין הוא קטן לגבי מין הגדול ממנו, ויש קטן ממין גדול, שהוא מצדו ודאי קטן בלא ערך לגבי הגדול ממין הקטן ומכל מקום בתוכיותו גדלות גנוזה בכוח. זה נוהג בנשמות לא פחות מבגופים".³⁸

יש דור של נשמות, שלמעשה הן קטנות, אבל סוגם עליון מן הסוגים שקדמו. וכיצד מתגלה דבר זה לעין, כדי שיהיה אפשר להבחין? ב"דביקות האלהית העליונה"³⁹ לא מצד תוקפה ועצמי-תה, אלא מצד היקפה ורצונה לכלל את הכל בתוכה בציור של גדלות. "יוכל להיות, ובוודאי כן הוא, שהדביקות האלהית שלנו, המתפשטת גם במעשים החומריים והקולטוריים, הוא רק ניצוץ דק וקלוש מאד, והאורה העליונה של הדבקות האלהית, שהתנה הרמב"ם למודרכים על ידו, שתהיה שורה רק בשעת תורה ותפילה, מצוה ועבודה, וזמני התבודדות מיוחדים היא יותר ויותר עליונה ושלמה, שאין הציור שלנו תופסה. מכל מקום לא דבר ריק הוא מה שאנו קוראים לדבקות **תדירות**"⁴⁰ בדור "שהתוכן האלהי הזה יותר שוה לכל נפש" ויש בו "תכונות של התחרות וחפץ של עליות רוממות".⁴⁰

37 עקבי הצאן עמ' קיא.

38 מוסר הקודש עמ' ריז. עי' אורות עמ' 10 "שריד קטן מדבר גדול הוא יקר ומעולה מדבר קטן שלם".

39 מוסר הקודש עמ' ריז-ריח.

40 מוסר הקודש עמ' ריח.

הרב ש' אבינר

ואין זה בא לגרוע מגדולת הראשונים "ועם זה לא נעלמה ממנו גדולתם של הראשונים, ואפיסתנו לעומתם, ואנו אומרים, אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. אבל האם **עצמם**, עם כל הודאתנו בתוקפם וחוסן קדושתם גדלם ואמיתם, וגובה להם ויראה להם, וכי עליהם עצמם אין אנו באים בכוח הסוד והאגדה בכלל להתגדר ולומר, שמה שלא יוכלו להגיע אליו עם כל כבודם, אנו מגיעים אליו עם כל שפלותנו. **החשובות שונים הם**...". (שם).

כשם שיש חשובות שונים כדי לציין את גדלות המלאך לעומת האדם מצד אחד, וגדלות האדם לעומת המלאך מצד שני, כך יש הבדל בין דורות ראשונים ודורות אחרונים: "כמו כן בחשובות אחרים לא יעכבונו ראשונים. אם אנו באים למגמה, שמסיבות נמנעה מהם, בין שהיא שכלית בין שהיא מוסרית, אמונית או לאומית, וכבודם וגודלם ומיעוט ערכנו וקטננו במקומו מונח, אבל לא נפסוק משום כך מכל שאיפת עליה, שרוחנו הומה אליה, ושד הזמן מורה אותם, שהננו יכולים לתפסה. שם ד' אנו קוראים בהתגלות החיים והרוח שבכל דור ודור. **ופגם הכתוב כבודו של צדיק בקבר מפני כבודו של צדיק חי**".⁴¹

כלל של דבר, יש לאדם לשים נר לרגליו את דברי החסיד הרמח"ל זצ"ל: "**כל יום ויום שעובר נמצא העולם קרב יותר אל שלמותו**, הגלגול שהוא מגלגל להחזיר הכל לטובה עמוק עמוק הוא, אבל מתגלגל הוא והולך בכל עת ובכל שעה ודאי ואינו פוסק".⁴²

(ה) חיבור האבות והבנים

ולפי שומה על מי שרוצה לעסוק בחיבור האבות והבנים להכיר את הערך הפנימי של כל מערכה. וזהו התוכן העמוק של עבודת הסנגוריא "...**והעבודה של הסנגוריא על הכלל ועל הפרטים איננה רק עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת הענפים, שכולם צומחים ויונקים מלשד טל אור תורת חסד**".⁴³

41 מוסר הקודש עמ' ריט. וע' בבלי, חולין, ו' "מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו... מכאן... שאין מזיחין אותו... אין מזניחים אותו... אין מזניחים אותו". וע' מהר"ל בסוף "הקדמה לדרוש על התורה".

42 דעת תבונות עמ' י. וע' חכמת הקודש עמ' תקכא.

43 אורות קמח.

אבות וכנים במשנת הרב קוק

ואליהו הנביא שמשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם הוא גם מי שעוסק בלימוד סגוריא תדירי על כנסת ישראל, כדברי רבותינו ז"ל: "לא זו אליהו משם עד שנשבע לפני הקב"ה להורות זכותן של ישראל תמיד".⁴⁴ "כאלהו... על כן הוא מטפס ועולה ללמד זכות וכו' אמרו שהוא עושה מגלות מגלות וכותב זכויותיהם של כל אחד מישראל".⁴⁵ **"בא אליהו ז"ל ומלמד סגוריא"**.⁴⁶ "אליהו יושב בגן עדן תחת עץ החיים וכותב זכויות...".⁴⁷ וכדברי מרן הרב: "אליהו יושב כל מוצאי שבת קודש תחת עץ החיים וכותב זכויותיהם של ישראל".⁴⁸ וכל מי שיש לו תשוקה להתחבר אל אליהו, ראוי "שבכל מוצאי שבת יעשה גם הוא כמעשיו של אליהו, ויעסוק בזכויותיהם של ישראל. **ויכיר בהכרה שכלית ובהשגה בחירה וברורה את קדושת ישראל**, ויקרת מעלתו, וידבק עצמו בכללות עם קדוש, עם ד' וסגולת נחלתו, שאין קץ ותכלית להופעת אור קדשו של כל יחיד ויחיד שבהם, שגם הריקים שב־ישראל כל העולם משותת עליהם. ויש להתרעד ביראה קדושה, מקדושת הנשמה האלהית העליונה של כל נפש מישראל...".⁴⁹

אליהו הנביא מכיר את עצמת הקדושה הטמונה בנפשו של כל אדם מישראל, והוא אוהב כל אחד מישראל אהבה אין קץ. מתוך כך הוא לוחם בקנאות נגד כל כיעור וכל רע שדבק בו. אהבתו ועבודת הסגוריא שלו אינן מסתירות ממנו את החסרונות, אדרבה, הן מבלטות אותן ביתר תוקף וביתר עוז: **"האהבה הגדולה, שאנחנו אוהבים את אומתנו, לא תסמא את עינינו מלבקר את כל מומיה, אבל הננו מוצאים את עצמיותה, גם אחרי הביקורת היותר חופשית, נקיה מכל מום. כולך יפה רעיתי ומום איך בד"**.⁵⁰ — באמת אין מום, יש רק חיסרון חיצוני. ודווקא ההערכה והאהבה הגדולה הן שמביאות את שינאת החסרונות, "אדם נשחת ראוי לשנאותו רק מצד חסרונו, אבל מצד עצם צלם־

44 זוהר חדש פ' נח' דף כז, מובא בהערות לסדור עולת ראיה ב עמ' תצב, ע"י מו"ר הרב צבי יהודה קוק שליט"א.

45 עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו, אם כל חי, ח"ג ס' כג, מובא שם.

46 קהלת רבה פ' ד מובא שם.

47 ספר המנהגים בשם מדרש, מובא שם, ועייש עוד מקורות.

48 עולת ראיה ב, ריא.

49 שם.

50 אורות קמט.

ה'ב ש' אבינר

אלהים שלו ראוי להוקירו באהבה, וגם לדעת שמציאות יקרת ערכו היא יותר עצמית לו ממציאות מקריו הפחותים".⁵¹ לכן, אליהו שמכיר את כל הקדושה, אפילו הקדושה שמסתתרת בתכנים השפלים והארציים, שגנוזה ב"עולם העשייה",⁵² הוא הלוחם נגד הכיעור והרע שבו, הוא המקנא לברית. תחילה בבחינת סור מרע, ולאחר מכאן הוא מתעלה לבחינת עשה טוב. "אליהו — מפני שהוא כולל את הקדושה של עולם העשייה, הרי הוא סופג ברוחו את כל הנטיות הנדרשות לשכלולו של עולם זה. עד כדי הכשרתו אל ההרמוניה השלימה, אל העולמות של מעלה. כשם שבתחילה לפני התבסמותו הכיר יותר מכל את עומק הכיעור והזיהום שעולם שפל זה שקוע בתוכו, ומפני כך קנא באש שלהבת לבער את רוח הטומאה והמחזיקים בו, כן יכיר אחרי ביסומו את כל ניצוץ קודש שבעולם זה, לחעלותו בהיח שלום, וישיב לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם" (שם). ומרן הרב רואה את ביאת אליהו: "הנני רואה בעיני, אור חיי אליהו עולה, כוחו לאלהיו הולך ומתגלה, הקודש שבטבע פורץ גדריו, הולך הוא בעצמו להתאחד עם קודש... בעצם עומק הטבע תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות נפש ולזיכוכ החיים, אליהו בא לבשר שלום ובנשמתה הפנימית של האומה זרם חיים של טבע מתפרץ, והוא הולך ומתקרב אל הקודש".⁵³

כנגד אותם שמנסים להקרים קרום על המכה, "וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום" (ירמיהו ו, יד), רק הצדיקים העליונים האמיתיים שמכירים את הרז החבוי של הקדושה הגנוזה בבנים, הם ורק הם לבדם יכולים לרפאות את השבר רפואה מקורית ויסודות ולחבר בשלום אמת את הדודים שנפרדו: "גדולי קדושי עולם יכירו את הרז ויצדיקו קודש, הם, בתומתם העליונה, יחברו את תורת הבנים לשיחת האבות ועב-

51 מדות ראייה עמ' צה. וע' בס' התניא לרש"י סוף פ' לב, שאלה "שמצוה לשנאותם, מצוה לאהבם גם כן, ושתייהן הן אמת, שנאה מצד הרע שבהם, ואהבה מצד בחינת הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלהות שבתוכם... והרחמנות מבטלת השנאה ומעוררת אהבה".

52 מוסר הקודש, שסה.

53 אורות עה.

אבות ובנים במשנת הרב קוק

דיהם... אלה הם אשר יכירו אות התורה העליונה הנובעת משיחתם של עבדי אבות, שהיא גאולתם של בנים".⁵⁴
וכל זה אין מקומו אלא בארץ-ישראל, מתוך שלימות מערכת עבודת הקודש של עם הקודש על אדמת הקודש. "התחיה של השבת לב אבות אל בנים ולב בנים אל אבותם, אי אפשר להיות כיום דווקא עלידי אווירא דארץ-ישראל".⁵⁵
החיבור יבוא כשכל אחד יכיר הכרה עמוקה ואמיתית את ערכו של השני, "באורח חיים כזה כשיתרבו בנו עובדי עבודת הקודש באמת, מסקלי דרכים ומישרי נתיבות, עד מהרה יגלה ויראה לפנינו הודו והדרו של דור בנינו אלה... **ולב האבות יתחיל להכיר את כל אוצר הטוב והסגולה הגנוזה שבבנים, בעומק נפשם הערה ותחיה**, והבנים יכירו את הקדושה והטהרה, ההוד והתפארת המלאים בלב האבות, שלקחו להם כל אלה בנחלה מדור דורים, על ידי שמירת קדושתה של תורה ומצוותיה ועל ידי הדביקות הפנימית בשם ד' אלהי ישראל, שוכן בציון ובחר בירושלים. **וכל אחד מחבירו יקח את כל הטוב**, את כל הנאה והכשר... שרק על ידי ההתאחדות הרוחנית של ישראל הצעיר עם ישראל הזקן תבא ישועה ותצמח ישועה".⁵⁶
ומאגדי הדורות בחוברת אחת הם גדולי קדושי ישראל... וממילא יבוא לאלה ולאלה אור גדול, והופעת תשובה שלימה תבוא לעולם, ואז יהיו ישראל מוכנים לגאולה. **והצדיקים העליונים, מארי דנשמתא, הם יהיו הצנורות המאחדים**, שעל ידם יעבור שפע אור הנפש משמאל לימין ושפע אור הרוח מימין לשמאל, ותהיה השמחה גדולה מאד...".⁵⁷

(ו) נתיבים מעשיים

יש מקום לסיים בדוגמא אחת המראה כיצד גם מוצאות כל המחשבות העליונות של הרב את גמר שיכלולן בצורת הדרכות

54 אורות 10, וע' כהד הרים (קבוצת מכתבים מאת הרב חרל"פ אל מרן (הרב) עמ' צו: "יצליח ד' למע' מרן שליט"א להבליט אור הקודש של ירושלים לישראל עקימא להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". וע' מדברי הרב חרל"פ על אבות ובנים, מעיני הישועה עמ' קיט ועמ' שיט.

55 עקבי הצאן, קיב.

56 סיום מאמר הדור, עקבי הצאן קטא.

57 אורות פד.

הרב ש' אבינר

מעשיות שנותן הרב באגרותיו לתלמיד חכם אחד, אשר התקשה לפלס נתיבתו אל בניו שסטו מדרך היושר.

קודם כל דבר, יש להכיר ולהוקיר את הצדדים הטובים אשר בבנים: "ואשר בעצתי ישאל ע"ד התנהגותו עם בניו, כבר אמרתי לכ"ת בהיותו פה עמנו, ששיטתי היא להתנהג דווקא במידת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם **שיש בנשיותיהם כמה דברים טובים**, וכל עיקר טעותם אינו כ"א מה שהם סוברים שהדברים הטובים שהם מרגישים הם נגד התורה, ובאמת הם הנם גופי תורה".⁵⁸ ויש צורך להרכין הראש אל עבר הבנים, ולא לדבר מתוך רגש של עליונות והתלהבות קודש שאינם מוצאים מסילות אל לב הבנים, "זאת היא המדריגה הנמוכה מאד, בתכלית השפלות, שכשידברו ההורים אל הבנים על פיה ימצאו בהם אזניים קשובות. ואם יאבו בחוזק יד להרימם למעלה ממדריגתם, על ידי התלהבות פנימית של קדושה שהאבות מרגישים בלבם, לא יועיל כלל להם רק יזיק" (איגרת הנ"ל).

לבנים מתאימה ההגדרה שבפתיחת ספר הכוזרי: "כוונתך רצויה אבל מעשיך אינם רצויים". ויש להוקיר את הנקודה הפנימית של הרצון הטוב "על כן, לדעתי, לנפולים כאלה צריך להסביר פנים בזה האופן, להגיד להם כי יסוד מטרתם היא באמת רצויה, אבל שראוי שלא ילכו 'כסומא בארובה' אחרי המנהלים ואחרי הדעות המתקבלות בהמון". "לא יזניחו לגמרי את הצד הטוב שבה, שהוא החשק של רדיפת היושר והצדק הכללי. כן ידידי, נתקלים בימים הללו בקץ החזון 'והיה כאוב מארץ קולך' כי אנחנו צריכים להרכין את הרגשותינו הקדושות הרבה כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נזקקים, ועם זה להאמין באמונה שלמה, שאורח ד' שורה על כל יחיד ויחיד מישראל, ושכל הנסיגות לאחר אינן כ"אם שגגות גדולות, והם במדריגת טועים בדבר מצוה, שחושבים שכך היא החובה המוסרית, שהיא באמת חפץ ד' בעולמנו, כי הוא ב"ה אוהב צדקה ומשפט".⁵⁹

ויש להבחין בין מי שהולך אחרי תאוותו ובין מי שמוטעה מדעות כוזבות. "כן, ידידי, הנני מבין הרבה את דאבון לבבו. אבל אם יחשוב כת"ר כרב המון הלומדים, שראוי בזמן הזה לעזוב להפקר

58 אגרות א, איגרת ג, עמודים נח—נט.

59 אגרות א, קמג—קמד.

אבות ובנים במשנת הרב קוק

את אותם הבנים אשר סרו מדרכי התורה והאמונה על-ידי זרם הזמן הסוער, הנני אומר בפה מלא שלא זו הדרך אשר ה' חפץ בה. כשם שכתבו התוספות (סנהדרין כו, ע"ב ד"ה "החשוד"), דיש סברא לומר דלא יפסל חשוד על העריות לעדות משום דחשיב כמו אונס, משום דיצרו תוקפו, וכהאי גוונא שכתבו כן התוספות בגיטין (דף מא, ע"ב ד"ה "כופין") שכייון שהשפחה משדלתם לזנות חשיבי כאונסי, כן היא ה'שפחה בישא' של זרם הזמן, שנתנו לה מן השמים שליטה טרם שתכלה לגמרי ותנדף כעשן, שהיא משדלת בכל כשפיה הרבים את בנינו הצעירים לזנות אחריה. **הם אנוסים גמורים וחלילה לנו לדון אונס כרצון.** על כן, יש מכל אלה אחרית ותקוה. הנשמה הפנימית של קדושת ישראל מסתתרת בקרב לבבם בכמה מידות טובות הנמצאות בהם, וכל עיקר מה שיכלה הרשעה לתפוס אותם בלבם הוא גם כן מצד נטייתם הפנימית לטוב ולחסד". "אף על פי שהם טועים בזה לגמרי מצדי — צדדים, מכל מקום אי אפשר לדמות אותם לרשעים ההולכים רק אחרי תאוותם הבהמית, באין שום מטרה של יושר... אז כאשר זרם הזמן יתהפך ויכירו את הטעות הגדולה הנמצאת בעיקר הרעיון, שבשבילו זנחו את בית-חייהם, יהיו מוכנים לתשובה ולהטבה, והדורות הבאים יוכשרו על ידי זה להיות רמים ונעלים מאד".⁶⁰

והבנה נכונה מביאה לגישה מעוגנת **בתורת חסד**. "על דבר בניו, דעתי כמאז לאחוז בדרך הניחותא וההתקרבות היותר חביבה, כי רק בחבלי אהבה ועשות חסד אנו יכולים להמשיך אלינו לב צעירינו, רק בנחת ושלום. ואין ספק בדבר, שאפילו אם הפעולה קטנה עדיין כעת, ברבות הימים תמצא בעזה"י להצמיח פרי תהילה לקדושה ולאמונה ולכל אורחות צדק".⁶¹ "ועל דרך ההתנהגות עם בניו ש', אשמח מאד במה שכבוד ידידי שומע לעצתי, לאחוז במידתו של אברהם אבינו, מידת החסד, ומידת השלום של אהרן הכהן, זיע"א ועכ"י. ואקוה בע"ה שעל ידי

60 אגרות א, קע—קעא. ועיי' שאין לבנים דרך למצוא את מבוא העיר אלא על ידי תשובה מאהבה, "מכל מקום כיון שבאלה שנסחפו על גודדי המלחמה של הזמן, בכל צד של אלה הנטיות, היתה להם מטרה שכלית לפי דעתם. כשישובו ישובו גם כן בשכל, והתשובה השכלית היא באמת תשובה מאהבה, שהיא חזקה ונכבדה מאד... במעלה אדירה מאד".

61 אגרות א, ששח—שסט.

הרב ש' אבינר

ההתקרבות, סוף-כל-סוף יפעלו עליהם **דבריו היוצאים מן הלב**. וכמה שיהי' מזה ניכר בפועל הרי היא מציאה רבה, ומה שישאר כמוס בלב יעשה את פריו בעה"י לימים הבאים לטובה. כי מי זה יוכל לשער את האורה והקדושה הגנוזה שנשמת כל אחד מישראל, וסוף-כל-סוף יצא הכל אל הפועל לטובה, ... ואז יגלו פתאום כל אוצרות הטוב של כל הנקודות הטובות, שהשפיע כל אחד על חברו וכל אב על בנו ... וכבר דברתי כמה פעמים **שדווקא זה הדור, הנראה כל כך ריק ופורק עול, הוא היותר מוכשר לאור תשובת אמת** ... ועל כן צריכים למשוך את כל בעבותות אהבה וחסד ולהחזיק בכל עז בדרך ד' הטובה הזאת, ולא להתפעל מכל אלה החפצים להגביר סיטרא דבינא, אפילו אם יהיו צדיקים וגדולים בתורה".⁶² ... "ע"ד יחושו לבניו שי', הנה את דעתי יודע כבודו מאז, שאני אחוז במידת החסד מבלי שום נטי' אחרת, ומימיני⁶³ בל אמוט בע"ה ... ודעתי היא, שצריך שיהי' יקר בעינינו קורטוב אחד של טוב שנרויח מהם, אפילו אם לא יעלה הרבה בדינו".⁶⁴

כאמור כל ההדרכות האלה אינן בגדר "עצות טובות" גרידא, אלא הן ב"טוי מעשי של שיטה אדירה ושלימה. כלל של דבר "עלינו להתעתד לקראת עתידנו הנהדר ברוח ד'". ... שיהיה בכוחו לאחד את כל הכוחות הרעננים אשר בעמנו ... וזה אי אפשר כ"א ע"י **קיפול כל הטוב הנמצא בחיי האבות והבנים גם יחד, באופן שלא די שלא יהיה הצדדים הטובים שיש בשני דרכי החיים סותרים זה את זה כי אם מחזקים ומרוממים זה את זה, זהו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם**".⁶⁵

62 אגרות ב, לד"ה.

63 ע' תהילים טז, ה. ורע"מ פנחס רל, א.

64 אגרות ב, קמב—קמג.

65 אגרות א, צג.